

DOI: http://dx.doi.org/10.12775/AUNC_PED.2021.020

Władysława Szulakiewicz

Wydział Filozofii i Nauk Społecznych
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
ORCID: 0000-0001-8614-2955

**OD NAUCZYCIELA SZKOŁY ŚREDNIEJ
DO NAUCZYCIELA AKADEMICKIEGO
MIECZYŚŁAWA ZIEMNOWICZA (1882–1971)
DROGA DO KATEDRY PEDAGOGIKI**

**From a secondary school teacher to an academic
teacher. The road of Mieczysław Ziemnowicz
(1882–1971) to the department of pedagogy**

*„Nauczyciel jest człowiekiem, jak każdy inny,
ułomnym i pełnym wad, ale w oczach dziecka
ma być on sprawiedliwym i życzliwym”¹.*

Mieczysław Ziemnowicz

Streszczenie

Celem artykułu jest przypomnienie ważnej postaci życia pedagogicznego okresu międzywojennego i pierwszych trzech dziesięcioleci po II wojnie światowej. Był nim Mieczysław Ziemnowicz, germanista, nauczyciel szkół śred-

¹ M. Ziemnowicz, *Rola nauczyciela w procesie wychowania*, „Chowanna” 1946, z. 3–6, s. 12.

nich, nauczyciel akademicki. W tekście zwrócono uwagę na te wątki biografii M. Ziemnowicza, które odnoszą się do drogi naukowej i działalności dydaktycznej. W artykule omówiono główne kierunki zainteresowań naukowych M. Ziemnowicza. Wyróżniono tematy podejmowane przez niego, traktując je jako ważne problemy i kategorie pedagogiczne. Artykuł przygotowano na podstawie źródeł archiwalnych, drukowanych, czasopism i opracowań.

Słowa kluczowe: nauczyciel szkół średnich, pedagogika akademicka, katedra uniwersytecka, kierunki twórczości pedagogicznej, kategorie pedagogiczne.

ABSTRACT

The aim of the article is to recall the important form of pedagogical life of the interwar period and the first three decades after the World War II. It was Mieczysław Ziemnowicz, a Germanist, secondary school teacher, academic teacher. The text draws attention to those threads of M. Ziemnowicz's biography which relate to the scientific path and teaching activities. The article discusses the main fields of scientific interests of M. Ziemnowicz. It highlights the subjects he raised, treating them as important problems and pedagogical categories. The article was prepared on the basis of archival, printed sources, magazines and studies.

Key-words: secondary school teacher, academic pedagogy, university chair, pedagogical fields, pedagogical categories.

Wstęp

W dniu 16 lutego bieżącego roku (2021) minęło pół wieku od śmierci Mieczysława Zenobiusza Ziemnowicza². W dotychczasowej literaturze pedagogicznej nie poświęcono jego osobie zbyt dużo miejsca i chociaż minęło 50 lat od jego śmierci można powiedzieć, że należy do zapomnianych pedagogów. Jak dotąd opublikowane zostały

² Do 1905 roku M. Ziemnowicz posługiwał się nazwiskiem Kokoszka.

biogramy dotyczące niektórych etapów jego życia³. Ponadto nazwisko M. Ziemnowicza jest przywoływane w pracach mówiących o wychowaniu w okresie międzywojennym z odwołaniem się jedynie do wybranych tytułów prac i skromnych komentarzy⁴. Dobrze przez Tomasza Pudłockiego opisany jest okres działalności nauczycielskiej w Przemyślu na stanowisku dyrektora gimnazjum⁵.

Niniejszy szkic jest przyczynkiem do historii rozwoju środowiska pedagogicznego akademickiego w okresie międzywojennym i w pierwszych dziesięcioleciach po II wojnie światowej, na przykładzie biografii Mieczysława Ziemnowicza. Zwrócono w nim uwagę na te wątki biografii M. Ziemnowicza, które odnoszą się do drogi naukowej i działalności dydaktycznej. Omówiono główne kierunki zainteresowań pe-

³ Podstawowe dane do biografii M. Ziemnowicza m.in. w publikacjach: Z. Baran, *Ziemnowicz Mieczysław Zenobiusz*, w: *Zeszyty Pedagogiczno-Metodyczne. Słownik pedagogów polskich i polskiej myśli pedagogicznej XIX i XX wieku*, t. 35, pod red. M. J. Żmichrowskiej i M. Pluskoty, Wałbrzych 2015 s. 226–229; W. Bobrowska-Nowak, *Ziemnowicz Mieczysław*, w: *Słownik pedagogów polskich*, Katowice 1998, s. 229–231; T. Pudłocki, *Profesor dr hab. Mieczysław Ziemnowicz*, „Nasz Przemyśl” 2007, nr 1; J. Starnawski, *Sylwetki lubelskich humanistów XIX i pierwszej połowy XX wieku*, Lublin 2004, s. 257–261; B. Wierzchowska-Konera, *Profesor Mieczysław Ziemnowicz (1882–1971)*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 1995, t. 16, s. 262–267.

⁴ M.in. w pracach dotyczących recepcji nowego wychowania w Polsce, wychowania państwowego czy twórców nauk o wychowaniu, patrz: J. Sobczak, *Nowe wychowanie w polskiej pedagogice okresu Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939)*, Bydgoszcz 1998; K. Bartnicka, *Wychowanie państwowe: do dyskusji nad problemami ideologii wychowawczej sanacji*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, 1972 s. 61–132; W. Szulakiewicz, *Państwo a wychowanie : perspektywy interpretacji problemu w świetle wybranej literatury*, w: *Państwo a edukacja*, pod red. J. Kochanowicza i T. Tokarza, Wrocław 2008, s. 13–23; K. Szmyd, *Zarys poglądów edukacyjnych Mieczysława Ziemnowicza*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 2000 nr 3–4, s. 127–131; tegoż, K. Szmyd, *Twórcy nauk o wychowaniu w środowisku akademickim Lwowa (1860–1939)*, Rzeszów 2003.

⁵ Patrz: T. Pudłocki, *Blaski szarości... Życie codzienne w I Państwowym Gimnazjum im. Juliusza Słowackiego w Przemyślu w latach 1918–1939*, Przemyśl 2004, tegoż, *Mieczysław Ziemnowicz i początki Fundacji Kościuszkowskiej*, „Nasz Przemyśl” 2012, nr 3 (90), s. 5–6, tegoż, *Profesor dr hab. Mieczysław Ziemnowicz*, „Nasz Przemyśl” 2007, nr 1.

dagogicznych poprzez wyróżnienie tematów podejmowanych przez M. Ziemnowicza, traktując je jako ważne problemy i kategorie pedagogiczne. W zakończeniu wskazano na konieczność badań mających na celu całościowe przedstawienie jego poglądów pedagogicznych w formie monografii.

1. Działalność pedagogiczna M. Ziemnowicza w okresie międzywojennym

Mieczysław Ziemnowicz z wykształcenia był germanistą, absolwentem Uniwersytetu Jagiellońskiego. Na tej uczelni w 1913 roku uzyskał stopień doktora z zakresu germanistyki⁶. Ponadto w roku szkolnym 1924/25 odbył podróże zagraniczne do Paryża, Brukseli, Berlina, których celem były studia pedagogiczne i zapoznanie się z organizacją szkolnictwa. Studia z zakresu pedagogiki uzupełnił też podczas pobytów stypendialnych w USA (Teachers Colllege w Nowym Jorku oraz Columbia University). To studia zagraniczne i stypendia przyczyniły się do jego zainteresowań pedagogiką.

Jako nauczyciel pracował w szkołach średnich kilku miast: Krakowa, Tarnowa, Przemyśla, Lwowa. Egzamin nauczycielski złożył przed Państwową Komisją Egzaminów Nauczycielskich przy UJ w 1906 roku⁷. Pracę w zawodzie nauczyciela rozpoczął jednak już w 1905 roku najpierw jako zastępca nauczyciela w Gimnazjum św. Anny w Krakowie. Przechodził różne szczeble kariery. Pracował 2 lata (1906–1908) w Gimnazjum im. K. Brodzińskiego w Tarnowie⁸, zaś w latach 1908–1910 w Gimnazjum na Pogórze⁹. W latach 1910–1927 pracował w IV Gimnazjum

⁶ W opracowaniach podaje się dwa nazwiska promotora doktoratu: J. Starawski wymienia Stanisława Zarembę, z kolei B. Wierzchowska-Konera Fryderyka Zolla!

⁷ Archiwum UMCS, sygn. K.2362 Akta osobowe Mieczysława Ziemnowicza. Życiorys M. Ziemnowicza. Skany dokumentów zawartych w teczce akt osobowych, otrzymałam od dr Moniki Hajkowskiej z UMCS, za co serdecznie dziękuję.

⁸ Szkoła z ogromnymi tradycjami, a jednym z jej dyrektorów był pradziadek R. Trzaskowskiego, czyli Bronisław Trzaskowski.

⁹ *Spis nauczycieli szkół średnich w Galicyi oraz Polskiego Gimnazjum w Cieszynie*, ułożył H. Kopia, Lwów 1909, s. 32, 132, 163.

im. H. Sienkiewicza w Krakowie, ucząc języka niemieckiego i sprawując funkcje gospodarza jednej z klas¹⁰. Nauczał także w Prywatnym Gimnazjum im. Królowej Jadwigi w Krakowie¹¹. Następnie był wizytatorem i naczelnikiem Kuratorium Okręgu Szkolnego w Krakowie (1927–1931) i Kuratorium Okręgu Szkolnego we Lwowie (1931–1933). Po czym sprawował funkcję dyrektora szkół, tj.: Gimnazjum im. J. Słowackiego w Przemyślu (1933–1936)¹² i dyrektora Gimnazjum im. M. Kopernika we Lwowie (1936–1939). Był też członkiem Komisji Pedagogicznej MWRiOP obok takich uczonych jak m.in.: Marian Falski, Ludwik Jaxa-Bykowski, Stanisław Kot, Władysław Heinrich, Kazimierz Twardowski¹³.

W latach międzywojennych (1930–1938) należał on do grona wykładawców Instytutu Pedagogiki w Katowicach¹⁴, oprócz takich wybitnych przedstawicieli humanistyki jak: Stefan Błachowski, Jan Stanisław Bystron, Ludwik Chmaj, Jan Hulewicz, Stanisław Kot, Zygmunt Mysłakowski, Józef Pieter, Helena Radlińska, Henryk Rowid, Stefan Szuman, Tadeusz Strumiłło i in.¹⁵. W Instytucie Pedagogiki wykładał w roku 1930/32 takie przedmioty jak: „Organizacja szkolnictwa”, „Nowe metody wychowania”, „Wychowanie państwowe”¹⁶. Wykład „Organizacja szkolnictwa” trwał 30 godzin i należał do grupy przedmiotów głów-

¹⁰ Z. Zagórowski, *Spis nauczycieli szkół wyższych, średnich, zawodowych, seminariów nauczycielskich oraz wykaz zakładów naukowych i władz szkolnych*, Lwów Warszawa 1924, s. 101, 290, 403.

¹¹ *Sprawozdanie Dyrekcji Prywatnego Wyższego Gimnazjum Żeńskiego im. Królowej Jadwigi w Krakowie („Pałac Spiski”) za rok szkolny 1916/17*, Kraków 1906, s. 5, 12.

¹² W Gimnazjum tym uczył ponadto j. łacińskiego i propedeutyki filozofii.

¹³ Z. Zagórowski, *Spis nauczycieli szkół wyższych, średnich, zawodowych, seminariów nauczycielskich oraz wykaz zakładów naukowych i władz szkolnych*, s. 7.

¹⁴ O Instytucie Pedagogiki w Katowicach m.in. E. Czernichowski, *Organizacja i znaczenie Instytutu Pedagogicznego w Katowicach*, „Chowanna” 1930 nr 2, 1–22; Z. Mysłakowski, *Instytut Pedagogiczny w Katowicach*, Katowice 1928.

¹⁵ Podają dokładny zakres wykładanych przedmiotów przez M. Ziemnowicza, ponieważ we wszystkich opracowaniach stwierdza się, że wykładał dydaktykę i pedagogikę, co do końca nie jest prawdą, gdyż pedagogikę wykładali H. Rowid i T. Strumiłło. Patrz: *Instytut Pedagogiczny w Katowicach 1930–1932 „Chowanna” R.4 1932*, s. 6.

¹⁶ Tamże, s. 10 i 13.

nych obok psychologii ogólnej, psychologii pedagogicznej, historii wychowania, pedagogiki ogólnej¹⁷. Na zajęcia „Nowe metody wychowania” M. Ziemnowicza zapisało się 49 osób, byli to zazwyczaj nauczyciele szkół średnich. Te zajęcia obejmowały 10 dwugodzinnych wykładów, przedmiot zaś „Wychowanie państwowe” obejmował pięć dwugodzinnych wykładów i wysłuchało go 36 osób¹⁸. W roku 1932/32 M. Ziemnowicz prowadził w tej instytucji 30 godzin wykładu z „Dydaktyki ogólnej” i „Wychowania obywatelsko-państwowego”¹⁹. Z kolei z zakresu „Dydaktyki ogólnej” realizował następujące zagadnienia:

I. Nowe metody nauczania

- Skąd się wziął postulat wychowania przez nauczanie?
- Przyczyny socjologiczne.
- Przyczyny biologiczne i psychologiczne.
- Zmiana w stosunku do życia (filozofia życia).

Konkluzja: Zmiana stosunku wychowawcy do dziecka z autorytatywnego do pajdocentrycznego.

II. Bibliografia przedmiotu – omówienie książek

III. Warunki naturalne procesu uczenia się:

1. Teoria dziedziczności
2. Wrodzone dyspozycje
3. Teoria: sytuacja – reakcja
4. Proces uczenia się, reakcje warunkowe
5. Prawa uczenia się
6. Przymus, ćwiczenia
7. Inteligencja, krzywa inteligencji, testy.

IV. Metody nauczania zbiorowego

1. Autorytatywne (wykład, książka, demonstracja)
2. Kształcące (heureza, dyskusja)
3. Indywidualizujące (praca pod kierunkiem, Dalton, Plan, metoda projektów itd.)

V. Przykłady lekcji według metod, dyskusje, referaty słuchaczy²⁰.

¹⁷ Tamże, s. 8.

¹⁸ Tamże, s. 13.

¹⁹ Tamże, s. 28–29 i 36.

²⁰ Tamże, 28–29.

Z kolei z zakresu „Wychowania obywatelsko-państwowego” prezentował na zajęciach takie zagadnienia jak:

- I. Bibliografia.
- II. Wychowanie państwowe jako idea przewodnia w ciągu wieków.
- III. Postulat wychowania państwowego i jego realizacja w czasach obecnych (Włochy, Rosja, Niemcy, Stany Zjednoczone). Dlaczego idea ta nie nabrała znaczenia w niektórych krajach? (Francja, Anglia, kraje skandynawskie)
- IV. Socjologiczne podłoże wychowania państwowego. Wzrost wpływu społecznego i kontroli społecznej i ekonomicznej. Teoria państwa germańsko-romańska i anglo-saksońska.
- V. Wychowanie narodowe a państwowe (stosunek wzajemny).
- VI. Polska a idea wychowania państwowego w przeszłości, w czasach niewoli, obecnie. Charakterystyczny, negatywny stosunek do państwa. Wniosek: W Polsce musi być akcentowane wychowanie państwowe, a nie narodowe.
- VII. Na czym polega wychowanie państwowe, do czego zmierza? Czynniki materialne i emocjonalne. Różne sposoby jego realizacji, zależnie od stopnia realizacji i przedmiotu nauczania i środowiska.
- VIII. Dyskusja na podstawie referatów²¹.

Wykładał także na dodatkowych kursach organizowanych przez Instytut Pedagogiki następujące przedmioty: „Podstawy psychologiczne nowoczesnych metod nauczania” i „Postulat wychowania przez nauczanie”²².

Mówiąc o współpracy M. Ziemnowicza z Instytutem Pedagogiki w Katowicach, nie sposób nie wspomnieć o czasopiśmie „Chowanna” wychodzącym od roku 1929, której omawiany pedagog był najpierw redaktorem od roku 1931, a następnie współredaktorem²³ będąc jedno-

²¹ Tamże, s. 36.

²² Tamże, s. 39.

²³ Pierwszym redaktorem czasopisma był Z. Mysłakowski. M. Ziemnowicz redagował najpierw sam, a następnie współredagował czasopismo z H. Rowidem.

ześnie w tym czasie wizytatorem i naczelnikiem kuratorium Okręgu Szkolnego w Krakowie²⁴.

Ważnym etapem w biografii M. Ziemnowicza był okres lwowski. Wówczas został mianowany dyrektorem Państwowego Pedagogium we Lwowie²⁵. Poza tym pracował w Studium Pracy Społecznej we Lwowie²⁶, a także o czym już wspomniano był dyrektora Gimnazjum im. M. Kopernika we Lwowie (1936–1939). W obszarze działalności M. Ziemnowicza na rzecz kształcenia nauczycieli ważny był także udział w pracach Państwowej Komisji Egzaminacyjnych dla Nauczycieli Szkół Średnich we Lwowie²⁷. Był także członkiem czynnym Naukowego Towarzystwa we Lwowie. W okresie międzywojennym brał udział w pracach Towarzystwa Szkoły Ludowej.

Pomimo niezwykłego zaangażowania w pracę szkół średnich publikował od początku lat 20. XX wieku prace z zakresu pedagogiki. Współpracował w latach międzywojennych z takimi czasopismami jak: „Chowanna”, „Przegląd Pedagogiczny”, „Przyjaciel Szkoły”, „Przegląd Współczesny”, „Rocznik Pedagogiczny”, „Ruch Pedagogiczny”, „Przegląd Współczesny”²⁸.

Więcej na temat czasopisma: A. Budniak, *Czasopismo pedagogiczne „Chowanna” (1929–1997)*, Katowice 1999.

²⁴ Archiwum UMCS, sygn. K.2362 Akta osobowe Mieczysława Ziemnowicza, Życiorys M. Ziemnowicza.

²⁵ W instytucji tej nauczali m.in. M. Schorr i M. Bałaban.

²⁶ M. Łapot, *Studium Pracy Społeczno-Oświatowej we Lwowie (1935–1939)*, „Pedagogika Społeczna” nr 2(68), 2018, s. 95, także informacje o tej instytucji: *Studium Pracy Społecznej we Lwowie. Prospekt na rok szkolny 1938/39*, Lwów 1938/39. Warto nadmienić, że zajęcia w tej instytucji prowadzili m.in. L. Blaustein, R. Ingarden, W. Gottlieb.

²⁷ Archiwum UMCS, sygn. K.2362 Akta osobowe Mieczysława Ziemnowicza, Życiorys M. Ziemnowicza, także T. Pudłocki, *Profesor dr hab. Mieczysław Ziemnowicz*, s. 4.

²⁸ W okresie powojennym publikował swoje teksty m.in. w czasopismach „Nowa Szkoła” i „Dom Dziecka”.

2. Starania M. Ziemnowicza o uzyskanie samodzielności naukowej

Warto się zatrzymać nad zagadnieniem uzyskania samodzielności naukowej przez M. Ziemnowicza, zważywszy, że był on nauczycielem szkół średnich i wizytatorem, nie mając zaplecza naukowego na uczelni wyższej, aby prowadzić badania naukowe i gromadzić dorobek. We wszystkich dotychczasowych opracowaniach biograficznych podaje się, że jego przewód habilitacyjny został przeprowadzony na Uniwersytecie Jana Kazimierza (UJK) we Lwowie. Jednak okazuje się, że M. Ziemnowicz podjął starania w tej sprawie znacznie wcześniej na UJ.

Otóż w dokumentacji Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego wśród akt habilitacyjnych przeprowadzonych na tej uczelni habilitacji znajduje się takżeteczka M. Ziemnowicza. W dniu 11 czerwca 1927 roku M. Ziemnowicz skierował podanie do Rady Wydziału Filozoficznego o przeprowadzenie przewodu habilitacyjnego²⁹. Oznacza to, że podjął starania o uzyskanie stopnia doktora habilitowanego tuż po opublikowaniu jednej z prac, która miała aż cztery wydania. Chodzi o publikację pt. *Problemy wychowania współczesnego*. W znajdującym się w dokumentacji habilitacyjnej na UJ rysie biografii naukowej i zawodowej napisanym przez M. Ziemnowicza, wskazuje on pracę pt. *Problemy wychowania współczesnego* jako pracę habilitacyjną. W życiorysie dodał, że pracuje nad zebraniem materiałów do publikacji nad „organizacją szkolnictwa w najważniejszych krajach kulturalnych” oraz „samorządem uczniów jako środkiem wychowania”. Uważał ten ostatni temat badawczy za wstęp do „obszernej i trudnej pracy nad problemem karności w szkole”. Opisując zasady awansu naukowego, którym podlegał też M. Ziemnowicz, należy zwrócić uwagę na fakt, że wówczas wśród dokumentów wniosku habilitacyjnego kandydaci musieli przedstawić także program wykładów. M. Ziemnowicz przedstawił program wykładów przewidzianych na trzy trymestry. Zawierał on następują-

²⁹ A UJ, sygn. WFII 121: Teczka akt habilitacyjnych Mieczysława Ziemnowicza. Spis wykładów, ponadto w dokumentacji jest życiorys, wykaz publikacji, podanie do Rady Wydziału Filozoficznego.

ce zagadnienia: I i II trymestr „Metody pracy w szkole”, III trymestr „Organizacja szkolnictwa w Polsce i najważniejszych krajach kulturalnych”³⁰. Życiorys zakończony został następującym stwierdzeniem habilitanta: „Dorobek ten naukowy jest niestety skromny, gdyż zawodowa praca, absorbująca cały niemal czas, a od czasu tzw. ustawy sanacyjnej, więcej dziś niż dawniej nie pozwala na zupełne oddanie się pracy naukowej w dziedzinie ukochanej pedagogiki”³¹. Trudno wyjaśnić, dlaczego przewód habilitacyjny M. Ziemnowicza nie został przeprowadzony na UJ. Na podaniu jest tylko odrębna adnotacja M. Ziemnowicza dotycząca odebrania załączników do podania z 1932 roku³².

Odwołując się do dokumentacji habilitacyjnej na UJ, można wyjaśnić sprawę, na którą zwrócono uwagę w jednej z publikacji zastanawiając się, dlaczego M. Ziemnowicz nie umieścił, a raczej nie wskazał jako podstawy habilitacyjnej wspomnianej książki (*Problemy wychowania*) w wykazie, gdy ubiegał się o habilitację we Lwowie³³. Otóż odpowiadając na to pytanie, można wskazać dwa powody. Pierwszy, iż przedłożył ją zwracając się do Rady Wydziału Filozoficzne UJ, co znaj-

³⁰ A UJ, sygn. WFII 121, Teczka akt habilitacyjnych Mieczysława Ziemnowicza. Spis wykładów. Temat „Metody pracy w szkole” dotyczył następujących zagadnień: rzut historyczny, nauczanie jednostkowe, prywatne i nauczanie zbiorowe, funkcjonalne znaczenie szkoły w życiu społecznym, wychowanie a nauczanie, istota wychowania, cel wychowania, biologiczne, psychologiczne, socjalne przesłanki wychowania, aktywność, samorozwój, zainteresowanie. Tzw. władze umysłowe, formalne kształcenie, indukcja i dedukcja, heureza, wykład, samokształcenie. Nowe prądy w Niemczech, nowe szkoły w Belgii (Decroly), w Rosji, Stanach Zjednoczonych, Anglii, Włoszech (Montessori), Austrii i Szwajcarii, reformatorskie wysiłki w Polsce. Drogi ewolucji. Z kolei w III semestrze na temat wykładów: „Organizacja szkolnictwa w Polsce i najważniejszych krajach kulturalnych”: Tło społeczne, ustawodawstwo szkolne, wychowanie przedszkolne, pozaszkolne, stopnie szkół, ich wzajemny stosunek, typy szkół, ich cele. Krytyka i dążności reformatorskie.

³¹ AUJ, sygn. WF II 121, Teczka akt habilitacyjnych M. Ziemnowicza (*Curriculum vitae*).

³² W Inwentarzu jest zapis: brak decyzji.

³³ K. Szmyd, *Twórcy nauk o wychowaniu w środowisku akademickim Lwowa (1860–1939)*, Rzeszów 2003, s. 349. Autor wspomina także o braku innych prac.

dujemy w Curriculum vitae³⁴. Drugi argument, w okresie starań o habilitację we Lwowie odnaleźć można w *Dziennikach* K. Twardowskiego. Pod datą 30 stycznia 1933 roku K. Twardowski napisał: „...był u mnie Stanisław Łempicki i powiedział mi, że tutejszy Wizytator Ziemnowicz pragnie się habilitować z pedagogiki na tutejszym Uniwersytecie. Łempicki śnać bardzo myśl tę popiera. Czytałem Ziemnowicza „Problemy wychowania współczesnego” i uderzył mnie w tej książce brak wykształcenia filozoficznego i brak ścisłości. Ale Ziemnowicz ma ponoć zamiar inną rzecz jako pracę habilitacyjną”³⁵. Zapewne więc, opinia K. Twardowskiego o pracy *Problemy wychowania współczesnego* miała wpływ na wskazanie innych publikacji jako podstawy habilitacji.

Ostatecznie przewód habilitacyjny M. Ziemnowicza został przeprowadzony na UJK we Lwowie w roku 1935 na podstawie prac *Szkolnictwo w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej* i *Nauczanie i wychowywanie w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej*, obydwie opublikowane w 1934 roku³⁶. Obszerną recenzję o tych wydawnictwach na łamach „Chowanny” ogłosił Michał Friedländer, podkreślając bogactwo materiału obydwu książek i treści. Oto co stwierdził: „Ujęcie materiału jest wzorowe. Jeśli weźmiemy pod uwagę ogromną różnorodność szkolnictwa Stanów, które cechuje system decentralizacji, to wyobraźmy sobie trudność zadania, jakie miał przed sobą autor. Wywiązał się z niego niezwykle sumiennie i z prawdziwym mistrzostwem. Życzyć by sobie należało naszej literaturze pedagogicznej więcej tak metodycznie opracowanych książek”³⁷.

³⁴ A UJ, sygn. WFII 121: Teczka akt habilitacyjnych Mieczysława Ziemnowicza.

³⁵ K. Twardowski, *Dzienniki*, t. 2: 1928–1936, do druku przygotował i przypisami opatrzył R. Jadcak, Warszawa–Toruń 1997, s. 269.

³⁶ *Szkolnictwo w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej*, Lwów–Warszawa 1934 oraz *Nauczanie i wychowanie w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej*, Lwów–Warszawa 1934. Recenzje tych publikacji K. Guzenda, „Ateneum Kapłańskie” 1935, t. 35, s. 523 i M. Fiedländer, M. Ziemnowicz, *Szkolnictwo w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej*, Lwów–Warszawa 1934 oraz *Nauczanie i wychowanie w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej*, Lwów–Warszawa 1934, „Chowanna” 1934 nr 5, s. 228.

³⁷ M. Fiedländer, rec. M. Ziemnowicz, *Szkolnictwo w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej*, Lwów–Warszawa 1934 oraz *Nauczanie i wychowanie w Sta-*

W trakcie trwających czynności związanych z wnioskiem M. Ziemnowicza o stopień doktora habilitowanego Kazimierz Twardowski zapisał w *Dziennikach*, że wraz z Kazimierzem Ajdukiewiczem mieli zamiar pozyskać K. Sośnickiego, który przygotowuje pracę habilitacyjną z pedagogiki³⁸. Jednak przychylając się pozytywnie m.in. do prośby Stanisława Łempickiego, który popierał sprawę habilitacji M. Ziemnowicza, ustalili wspólnie z K. Ajdukiewiczem, że do przeprowadzenia tej habilitacji trzeba zaprosić B. Nawroczyńskiego. Ten odpowiedział na prośbę pozytywnie. A w recenzji dorobku M. Ziemnowicza napisał: „Temat monografii (*Szkolnictwo w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej i Nauczanie i wychowywanie w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej* – W. Sz.) dra M. Ziemnowicza należy do trudnych ze względu na odmienność szkolnictwa amerykańskiego, jak na jego różnorodność, mogą sprawić wrażenie chaosu. Autor wywiązał się ze swego zadania dobrze. Nie utknął w szczegółach, z pozornego chaosu wydobyl czynniki unifikujące szkolnictwo amerykańskie, dał jasny i przejrzysty obraz tego szkolnictwa. Na dobro autora i to zapisać należy, iż na ogół powstrzymuje się od mierzenia stosunków amerykańskich miarą europejską. Nie stawia sobie pytania czy tamtejsze szkolnictwo jest lepsze od europejskiego, lecz dąży do uwydatnienia, że ono jest odmienne i że musi być odmienne. To jest prawidłowe przedstawienie zagadnienia. Nie wyklucza ono oczywiście pewnych ocen. I tu znów trzeba zaznaczyć, że autor nie poddał się biernej sugestywnej sile rzeczywistości amerykańskiej, lecz z dużą dozą zdrowego sensu potrafił odróżnić rzeczy naprawdę imponujące od mniej wartościowych lub złych”³⁹. Tym samym w recenzji tej opiniujący uwypuklił dojrzałość warsztatu naukowego wyrażającego się w przeprowadzonych analizach, a także wypowiedzianych ocenach. Docenił w tej recenzji także wspomnianą pracę pt. *Problemy wychowania współczesnego*. Przewód habilitacyjny

nach *Zjednoczonych Ameryki Północnej, Lwów–Warszawa 1934*, „Chowanna” 1934, nr 5, s. 228.

³⁸ Chodziło o publikację K. Sośnickiego pt. *Podstawy wychowania państwowego*.

³⁹ A PAN, sygn. III-213 j. 24, k. 34–35.

M. Ziemnowicza we Lwowie zakończył się pozytywnie⁴⁰. Oczywiście, że wskazał w ocenianych pracach elementy dyskusyjne. Warto zwrócić uwagę na skład ówczesnej Rady Wydziału Humanistycznego UJK, przed którą odbywało się kolokwium habilitacyjne. Byli wśród członków tej rady m.in. Mieczysław Kreutz, Franciszek Bujak, Kazimierz Ajdukiewicz, Roman Ingarden, Stanisław Łempicki, Stanisław Zakrzewski i inni wybitni profesorowie polskiej humanistyki.

Wraz z uzyskaniem docentury M. Ziemnowicz został włączony do grona wykładowców z zakresu pedagogiki na UJK⁴¹. Ze spisu wykładów UJK wynika, że realizował następujące przedmioty i zagadnienia: 1. „Organizacja wychowania. Teoretyczne założenia i ich realizacja w Polsce i innych krajach” oraz „Klasa jako zagadnienie pedagogiczne” i „Ćwiczenia z zakresu kierowania klasą”⁴². Tym samym wszedł do grona nauczycieli akademickich prowadzących zajęcia z zakresu pedagogiki i jej historii oraz metodyk nauczania na lwowskiej uczelni. Warto przypomnieć, że wówczas zajęcia z tej dyscypliny na UJK prowadzili Kazimierz Sośnicki twórca toruńskiej akademickiej pedagogiki, Zygmunt Kukulski, Stanisław Łempicki i Łukasz Kurdybacha. Ci ostatni z zakresu historii oświaty i wychowania⁴³.

Uzyskanie stopnia doktora habilitowanego sprawiło, że mógł także być kandydatem do powstających w tym czasie uniwersyteckich katedr pedagogiki. W okresie międzywojennym był jednym z kandydatów do katedry pedagogiki w UJK⁴⁴ obok takich samodzielnych pedagogów

⁴⁰ Przebieg habilitacji lwowskiej opisuje K. Szmyd, *Twórcy nauk o wychowaniu w środowisku akademickim Lwowa (1860–1939)*, Rzeszów 2003, s. 344–349.

⁴¹ *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Skład Uniwersytetu 1935/36–1938/39*, Lwów 1935–1939 s. 37.

⁴² Archiwum UMCS, sygn. K.2362 Akta osobowe Mieczysława Ziemnowicza. Życiorys M. Ziemnowicza, także, *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów 1935/36–1938*, Lwów 1936–1939.

⁴³ Tamże.

⁴⁴ Szerzej na ten temat: W. Szulakiewicz, *Powołanie katedry pedagogiki w Uniwersytecie Stefana Batorego i Uniwersytecie Jana Kazimierza*, „Kultura i Edukacja” 2003 nr 3–4, s. 132–143, także dokumentacja archiwalna: Archiwum Akt Nowych, MWRiOP, Akta personalne L. Chmaja, sygn.175 (akta zawierają całość dokumentacji powołania katedry pedagogiki we Lwowie).

jak: Ludwik Chmaj, Józef Chałasiński, Bogdan Suchodolski, Kazimierz Sośnicki, Ludwik Jaxa-Bykowski, Teodor Geiger, Sergiusz Hessen. Został on zgłoszony, w odpowiedziach na ankietę w związku z konkursem na obsadzenie stanowiska kierownika katedry, dwukrotnie, tj.: przez Stefana Baleya wówczas prof. Uniwersytetu Warszawskiego i przez Stefana Błachowskiego, prof. Uniwersytetu Poznańskiego. Jak wiadomo, w wyniku tego konkursu katedrę objął B. Suchodolski.

3. W uczelniach wyższych okresu powojennego

W czasie II wojny światowej podzielił los wielu nauczycieli i pracowników szkół wyższych. Uczestniczył w tym okresie w innych formach nauczania, a pozbawiony możliwości nauczania pedagogiki na UJK do końca czerwca 1941 roku był docentem germanistyki na Uniwersytecie Lwowskim. Następnie pracował w firmie lwowskiej jako buchalter, wreszcie od 4 maja 1944 roku przebywał w Mszanie Dolnej jako organizator, nauczyciel i dyrektor szkoły.

W okresie powojennym (po II wojnie światowej) związał się z uczelniami Lublina. W 1945 roku pojawiły się możliwości zatrudnienia na KUL i w UMCS⁴⁵. Z dniem 1 sierpnia 1946 roku docent Uniwersytetu Lwowskiego M. Ziemnowicz został powołany na Katedrę Pedagogiki na UMCS jako profesor nadzwyczajny⁴⁶. O atmosferze towarzyszącej powstaniu Katedry Pedagogiki wspominał: „Katedra powstaje w niesprzyjających okolicznościach. Uniwersytet jest przyrodniczy i całą energią pracuje nad rozbudową katedr przyrodniczych zarówno pod względem personalnym, jak i naukowym. Katedra Pedagogiki utworzona na Wydziale Przyrodniczym była więc ciałem obcym, nie miała poparcia ani ekonomicznego, ani zrozumienia potrzeb. Nie przydzielo-

⁴⁵ R. Bednarz-Grzybek, M. Hajkowska, T. Ostrowski, *Historia Wydziału Pedagogiki i Psychologii UMCS*, w: *Wydział Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w 40-lecie*, pod red. K. Markiewicz, J. Kirenki, Lublin 2013, s. 11–21.

⁴⁶ Archiwum UMCS, sygn. K.2362 Akta osobowe Mieczysława Ziemnowicza.

no jej lokalu ani dotacji...⁴⁷. Przed kierownikiem katedry stanął problem budowania zespołu pedagogów i organizacji procesu nauczania i badań naukowych. Tym samym M. Ziemnowicz należy do współtwórców pedagogiki na UMCS nie tylko jako kierownik Katedry Pedagogiki, ale uczonej zajmujący się innymi pracami organizacyjno-naukowymi i dydaktycznymi⁴⁸. Ponadto prowadził wykłady na Wydziale Humanistycznym KUL 1945–1950⁴⁹. Od roku 1951 pracował na UMCS jako lektor języka niemieckiego. W latach 1947–1950 pełnił funkcję prodziekana Wydziału⁵⁰. Z dniem 1 marca 1957 roku objął on ponownie Katedrę Pedagogiki, którą kierował do przejścia na emeryturę w 1960 roku⁵¹. Podczas posiedzenia Senatu wniosek o ponowne powierzenie M. Ziemnowiczowi katedry został poparty jednogłośnie⁵². Kolejnym etapem w jego biografii naukowej były działania władz UMCS o uzyskanie profesury zwyczajnej. Pomimo iż Senat UMCS pozytywnie zaopiniował wniosek o stanowisko profesora zwyczajnego, a dokumentacja została przekazana do Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego, to wniosek nie był rozpatrywanych, ponieważ UMCS z dniem 30 września 1960 roku rozwiązał z M. Ziemnowiczem umowę o pracę⁵³. Opinię o dorobku, w związku z wnioskiem o stanowisko profesora zwyczajnego, przed-

⁴⁷ Cytuję za B. Wierzchowska-Konera, *Profesor Mieczysław Ziemnowicz (1882–1971)*, ..., s. 264.

⁴⁸ Patrz: K. Poznański, *Geneza i pierwsze lata Wydziału Pedagogiki i Psychologii w Lublinie. Kalendarium przeobrażeń strukturalnych i organizacyjnych w latach 1971–1984*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny”, 1994, t. XVI, s. 9–40; B. Wierzchowska-Konera, *Profesor Mieczysław Ziemnowicz (1882–1971)*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 1995, t. 16, s. 262–267.

⁴⁹ S. Kunowski, *Wspomnienie o Profesorze Mieczysławie Ziemnowiczu (1882–1971)* <http://phavi.umcs.pl/at/attachments/2016/1026/222954-odeszli-od-nas-sylwetki-paz-2016-.pdf> (dostęp 02. 02. 2021).

⁵⁰ Tamże; także, K. Poznański, *Geneza i pierwsze lata Wydziału Pedagogiki i Psychologii w Lublinie. Kalendarium przeobrażeń strukturalnych i organizacyjnych w latach 1971–1984...*

⁵¹ Archiwum UMCS, sygn. K.2362 Akta osobowe Mieczysława Ziemnowicza. Pismo minister E. Krassowskiej z dnia 13 lutego 1957 r.

⁵² Tamże, Wyciąg z protokołu z posiedzenia Senatu UMCS odbytego w dniu 6 czerwca 1957 roku.

⁵³ Tamże, Odpis pisma z Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego.

stawili B. Nawroczyński i B. Suchodolski. Ten ostatni, jak odnotowano w protokole z posiedzenia Senatu UMCS, „... swoją pozytywną opinię wypowiedział na podstawie oceny całokształtu dorobku naukowego kandydata, ponieważ okres od unadzwyczajnienia uważał za niewystarczający”⁵⁴. W głosowaniu nad wnioskiem na 10 profesorów uprawnionych do głosowania 2 wstrzymało się od głosu, 1 głos oddano przeciw, tym samym wniosek uzyskał poparcie.

W okresie lubelskim działał także w Lubelskim Towarzystwie Naukowym i Towarzystwie Naukowym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego oraz był członkiem Komitetu Nauk Pedagogicznych PAN⁵⁵. Warto nadmienić, że M. Ziemnowicz, wypromował pierwszego doktora w 1950 roku, był nim późniejszy ks. prof. Włodzimierz Sedlak⁵⁶.

4. Główne problemy i kategorie pedagogiczne w twórczości M. Ziemnowicza

Na całość dorobku naukowego opublikowanego przez M. Ziemnowicza składa się ponad 40 prac⁵⁷. Większość opracowań opublikowanych przez M. Ziemnowicza pochodzi z okresu międzywojennego, natomiast po II wojnie ukazało się 13 prac. Jednak wiele publikacji, jak podaje B. Wierzchowska-Konera, znajduje się w spuściźnie w formie maszynopisów opracowań oraz notatek i rękopisów do określonych tematów.

⁵⁴ Tamże, Wyciąg z posiedzenia Senatu UMCS z dnia 16 grudnia 1959 roku.

⁵⁵ Podają za: Z. Baran, *Ziemnowicz Mieczysław Zenobiusz*, w: *Zeszyty Pedagogiczno-Methodyczne. Słownik pedagogów polskich i polskiej myśli pedagogicznej XIX i XX wieku*, t. 35, pod red. M. J. Żmichrowskiej i M. Pluskoty, Wałbrzych 2015 s. 227.

⁵⁶ M. Wnuk, Ks. *Włodzimierz Sedlak – biografia naukowa*. <http://sapientia.kul.pl/projects/wlodzimierz-sedlak/> (dostęp 2.06.2021)

⁵⁷ Podają za: B. Wierzchowska-Konera, *Profesor Mieczysław Ziemnowicz (1882–1971)*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 1995, t. 16, s. 266–267. Autorka informuje, że M. Ziemnowicz opublikował 43 prace, B. Nawroczyński, że 45, Archiwum PAN Warszawa, A PAN Warszawa, sygn. III-213, Spuścizna B. Nawroczyńskiego, recenzja B. Nawroczyńskiego z 17.10. 1959, j. 25, k. 154–155.

Autorka informuje, że w spuściźnie znajduje się ponad 200 maszynopisów i rękopisów⁵⁸.

Podając się zasygnalizowania kierunków badań pedagogicznych M. Ziemnowicza (na podstawie opublikowanych prac) nie zaś oceny jego dorobku publikacyjnego, można ten dorobek opisać, posługując się problemami i kategoriami pedagogicznymi, które omawiał w swoich książkach i artykułach. A są to:

- Wychowanie – jego różnorodne uwarunkowania i obszary.
- Instytucje wychowawcze: rodzina, szkoła, Kościół.
- Formy organizacyjne i metody wychowania.
- Społeczne, psychologiczne i etyczne podstawy wychowania.
- Szkoła jak instytucja kształcąca i wychowawcza.
- Organizacja edukacji a zadania władz szkolnych i pedagogów.
- Szkolnictwo i jego reformy w Polsce i na świecie.
- Nauczyciel w procesie wychowania i nauczania.
- Dydaktyka nauczania języka niemieckiego i historii.
- Pedagogika/pedagogia rodziny.

W jego publikacjach można odnaleźć odpowiedzi na pytania wyjaśniające powyższe problemy widziane przez autora z różnej perspektywy. Oczywiście wyróżnienie tych problemów i kategorii ma charakter umowny i służy wskazaniu w jakich subdyscyplinach pedagogicznych lokował swoje poglądy. Wyszczególnione kategorie pedagogiczne nawzajem uzupełniają się, bo też wychowania nie można oddzielić od nauczania, a działalności szkoły od działalności nauczyciela i innych instytucji, jakimi są rodzina czy Kościół.

Dla egzemplifikacji interpretacji niektórych zagadnień poruszanych przez M. Ziemnowicza warto odwołać się do treści wybranych publikacji, aby szerzej zaprezentować jego poglądy. Jako przykład wart zobrazowania niech będzie problem wychowania i jego interpretacji w myśli omawianego pedagoga widziany w kontekście zadań nauczyciela. Poglądy na ten temat zawarte są głównie w publikacjach lat międzywo-

⁵⁸ M.in. zagadnienia te to: Dzieci trudne do wychowania w świetle badań pedagogicznych i psychologicznych, Nuda jako zagadnienie wychowawcze, Wpływ atmosfery rodzinnej na życie emocjonalne dziecka, Teoria przestępczości młodocianych.

jennych. Jak powszechnie wiadomo M. Ziemnowicz wpisuje się na listę dyskutantów na temat wychowania państwowego, narodowego, społecznego. Ludwik Chmaj wymienia go także wśród piszących o koncepcji wychowania obywatelskiego, obok m.in. K. Sośnickiego i in.⁵⁹. Jak wiadomo, znawcom problematyki ideologii wychowawczej w II Rzeczypospolitej opowiadał się za wychowaniem państwowym, łącząc je z wychowaniem moralnym i narodowym. Należy zapytać, jaka jest rola nauczyciela w realizacji procesu wychowania według M. Ziemnowicza? W publikacjach na temat wychowania państwowego stwierdzał, że nauczyciel musi mieć poczucie misji społecznej i świadomość celu, do którego dąży. Ponadto musi współpracować z rodziną w realizacji celów wychowania, w tym wychowania państwowego⁶⁰. Omawiając problem ideologii wychowawczych, przekonuje, że wychowanie państwowe nie pozostaje w sprzeczności z wychowaniem narodowym. Według M. Ziemnowicza, za wychowanie odpowiedzialna jest szkoła, rodzina i Kościół. Istotę wychowania i jego różnorodne przejawy opisał we wspomnianej już pracy pt. *Problemy współczesnego wychowania*, ale i innych artykułach. Oto jak definiował wychowanie: „... wychowanie jest procesem wykonywanym przez pokolenia starsze na młodszym. Cechą tego procesu jest przymus, wykonywany przez osobę wychowującą na wychowywanej, dla zapewnienia jej warunków rozwoju i przystosowania do otoczenia. Celem tego procesu jest przekazanie wychowanekowi doświadczeń, zebranych przez przeszłe pokolenia, przechowywanych w mowie i piśmie, aby proces rozwojowy nie doznał przerwy. Z istoty tego procesu wynika, że wychowanie nie może być obce społeczeństwu..., że społeczeństwo ma prawo kontroli wychowania przyszłych swych członków...”⁶¹. Ale jednoznacznie też wskazuje w swych rozważaniach, że ideał i cel wychowania zmienia się na przestrzeni czasu.

⁵⁹ L. Chmaj, *Prądy i kierunki w pedagogice XX wieku*, Warszawa 1962, s. 279.

⁶⁰ Zagadnienia te przedstawia w publikacjach: *Wychowanie państwowe w szkole*, „Przegląd Pedagogiczny” 1931 nr 15–16; *Wychowanie państwowe w szkole zawodowej*, w: *Zagadnienia wychowawcze w szkole zawodowej*, Lwów 1934 i odb. Lwów 1934; *Współpraca domu ze szkołą*, „Chowanna” 1935 nr 5 i 6 s. 209–216 i 255–261; *Wychowanie narodowe czy państwowe i jego istota*, Kraków 1931.

⁶¹ M. Ziemnowicz, *Problemy współczesnego wychowania...*, s. 27.

Przywołując różnorodne koncepcje ideału i celu wychowania, dochodzi w swych analizach do wniosku, że „Wychowanie jest ... wynikiem rozwoju społecznego i ma za cel dalszy rozwój społeczeństwa ludzkiego”⁶².

Uznając, że wychowanie ma charakter społeczny nakładał na szkołę, nauczycieli, ale i rodzinę specjalne zadania. I tu pojawia się, według niego, problem m.in. metod wychowania i poznania dziecka. Już jednak na samym początku trzeba powiedzieć, że wierzył w polskiego nauczyciela⁶³. W jednej ze swoich wypowiedzi na temat motywów postępowania M. Ziemnowicz stwierdza, że obowiązkiem nauczyciela jest przeobrazić tradycyjne wychowanie i dostosować je do nowych warunków. Aby to się stało niezbędna jest zmiana stosunku wychowawcy do wychowanka⁶⁴. To oznacza, że interpretuje problem z perspektywy teorii nowego wychowania. Podkreślał, że należy w pracy wychowawczej mieć świadomość, że oddanie wychowanka pod opiekę wychowawców sprawia, że to oni kierują się wolą, świadomością i celem, do którego zdążają. Podkreślał, że nikt nie pyta wychowanka o zdanie, a to oznacza, że w wychowaniu dochodzi do przymusu i bezwzględnego autorytetu nauczyciela, a nikt nie bierze pod uwagę motywów postępowania dziecka. Dochodzi więc, w takiej interpretacji wychowania, do traktowania kary jak ważnej metody wychowania⁶⁵. Kara może prowadzić do nietolerancji, zwłaszcza w dziedzinie moralnej, a kara wywołuje poczucie niesprawiedliwości, zniechęcenia i powoduje wypaczenie charakteru⁶⁶. W związku z tym trzeba według niego oprzeć wychowanie na no-

⁶² Tamże, s. 48.

⁶³ Wyraził to jednoznacznie w tekście, pt. *Wychowanie narodowe czy państwowe i jego istota*, s. 23–24.

⁶⁴ M. Ziemnowicz, *Motywacja postępowania i jego ocena w życiu szkolnym*, „Chowanna” 1932, R. 4, s. 3–42. Do problemu tego powrócił w okresie powojennym w tekście opublikowanym na łamach „Ruchu Pedagogicznego” 1959 nr 1, w tekście pt. *Poznanie motywów działania warunkiem oddziaływania wychowawczego*.

⁶⁵ Kontynuacje zagadnienia kary w tekście z roku 1957, patrz: *Kara i karanie*, „Dom Dziecka” 1957 nr 3, s. 216–227 oraz w *Pedagogika szczegółowa* (skrypt), Lublin 1946, s. 86 i n.

⁶⁶ Na temat charakteru, jego kształcenia i psychologicznych uwarunkowań także: M. Ziemnowicz, *Pedagogika szczegółowa* (skrypt), Lublin 1946 s. 19–22.

wych przesłankach. To oznacza, że niezbędne jest poznanie przyczyn postępowania człowieka, które mają swe źródło w sferze biologicznej i społecznej. Podając różne przykłady motywów postępowania z życia szkolnego, rozważania kończy zaleceniem dla nauczycieli: „Młodzież łaknie naszej przyjaźni, naszej pomocy, jej samodzielność, krnąbrność, lekceważenie które nas niejednokrotnie rażą, służą tylko do pokrycia tego pragnienia, by z nimi pracować, z nimi dążyć do ziszczenia ideałów. Młodzież chce nas darzyć swym zaufaniem, ale musi być pewna, że go nie nadużyjemy, że zrozumiemy głębię uczuć i namiętności, które nią szarpią”⁶⁷.

Ważnymi kategoriami, których omówienia podjął się M. Ziemnowicz były pojęcia autorytet, wolność i indywidualizm w wychowaniu⁶⁸. Przedstawia rozumienie autorytetu w różnych dziedzinach życia, ale przede wszystkim zwraca uwagę na sens autorytetu osób i instytucji. W szczególności mówi o wadze autorytetu moralnego tak osób, jak i instytucji, którym to osoby dają wymiar ważności. Wskazuje także na fakt, że autorytet nie wytrzymuje często zmian, jakie dokonują się na przestrzeni czasu. Według niego autorytetu nie można narzucać, bo to sprawi jego odrzucenie i bunt młodzieży. Nie można jednak zrezygnować z autorytetu w wychowaniu. Skoro niekiedy autorytet kojarzy się z przymusem, nie można go jednak zastąpić wolnością. Trzeba jednak starać się pogodzić autorytet z wolnością. Należy przyjąć zasadę, że wolność nie jest występowaniem przeciw prawu, obyczajom, prawom społecznym. Wolność nie polega na buncie przeciw istniejącemu porządkowi społecznemu. Nie wolno się kierować jedynie indywidualizmem w życiu społecznym, bo w znaczeniu społecznym nigdy nie będzie bezwzględnej wolności. Rozważania na temat relacji wolności i autorytetu w wychowaniu kończy następującym stwierdzeniem: „Autorytet i wolność przestaną być wykluczającymi się pojęciami w wychowaniu, lecz będą uzupełnieniem wzajemnym, gdy przez autorytet dochodzić bę-

⁶⁷ M. Ziemnowicz, *Motywacja postępowania i jego ocena w życiu szkolnym*, s. 40.

⁶⁸ Pojęcie autorytetu w kontekście wolności ujął w publikacji: *Autorytet a wolność w wychowaniu*, „Ruch Pedagogiczny” 1928 nr 3 s. 65–72 i 4 s. 97–109 i odb. Kraków 1928.

dziemy do wolności i odwrotnie przez wolność stwarzać będziemy autorytet⁶⁹. M. Ziemnowicz do idei autorytetu nawiązał w tekście poświęconym kwestiom pedeutologicznym, opublikowanym w okresie powojennym, mam na myśli artykuł *Rola nauczyciela w procesie wychowania*⁷⁰. Jest to także tekst dający pogląd na zawód nauczyciela w kontekście historycznym. Ukazując wielość uwarunkowań zawodu nauczyciela i złożoność jego pracy w realizacji celów wychowania, podkreślił może nieco sarkastycznie, że „Nauczyciel był i niemal ciągle jest traktowany jako mechaniczny wykonawca poleceń, jako technik wychowawczy, nigdy zaś jako indywidualność, która ma własne życie i która dopiero z własnych zasobów duchowych czerpiąc nadaje prawdziwą wartość i skuteczność papierowym mądrościom⁷¹. Dodając do funkcjonujących powinności nauczycielskich kilka nowych podkreślał, że „Rzecz nauczyciela jest utrzymać i wyzyskać dla celu wychowania... kapitał moralny, którym jest obdarzony z tytułu swej władzy. Ale niech nie zapomina, że zaufanie dziecka, jego wiara w autorytet nauczyciela, musi ulegać pewnej ewolucji...⁷². Nawiązywał tym samym do myśli przedstawionej na początku niniejszego tekstu, że nauczyciel musi być sprawiedliwy i życzliwy. Trzeba jednak mieć świadomość, że słowa te wypowiedział niezwykle doświadczony nauczyciel, bo wykonujący ten zawód w momencie opublikowania tekstu już 40 lat. Idee przekazane przez M. Ziemnowicza wypływają więc nie tylko ze znajomości teorii pedagogicznych, ale i praktyki.

Poza naukowym i zarazem teoretycznym oraz praktycznym spojrzeniem na wychowanie w perspektywie pedeutologicznej, drugi jego kierunek zainteresowań to szkoła, jej organizacja, funkcje, reformy, władze szkolne, regulaminy itp. Z jego prac poznajemy szkołę nie tylko w Polsce, ale i Stanach Zjednoczonych oraz Niemczech⁷³. Traktując

⁶⁹ M. Ziemnowicz, *Autorytet a wolność w wychowaniu* „Ruch Pedagogiczny” 1928, nr 4, s. 108.

⁷⁰ M. Ziemnowicz, *Rola nauczyciela w procesie wychowania*, „Chowanna” 1946, z. 3–6.

⁷¹ Tamże, s. 1–2.

⁷² Tamże, s. 9.

⁷³ Wykaz publikacji na ten temat w Bibliografii niniejszego artykułu.

szkołę jako instytucję wychowawczą, wskazywał na znaczenie w jej funkcjonowaniu nie tylko wymienionych kwestii stanowiących o jej istocie, ale i drobniejszych spraw takich jak właściwa organizacja egzaminów wstępnych czy problem podarunków w szkole⁷⁴. Mówiąc o szkole, M. Ziemnowicz powraca do zagadnienia nauczyciela i stworzenia jemu odpowiednich warunków pracy, bo jak mówi: „Nauczycielowi powierza społeczeństwo swój największy skarb, bo przyszłość narodu, oddaje mu prawie nie dającą się skontrolować władzę oddziaływania na dusze młodego pokolenia, więc musi stworzyć takie warunki pracy, aby nauczyciel mógł pracować najskuteczniej i najpomyślniej”⁷⁵.

Uogólniając powyższe rozważania na temat twórczości pedagogicznej M. Ziemnowicza, można w dużym uproszczeniu stwierdzić, że swoimi publikacjami z zakresu nauk o wychowaniu, wpisuje się w obszar kilku subdyscyplin pedagogicznych. Do nich należy zaliczyć: teorię wychowania, pedeutologię, dydaktykę, a głównie dydaktykę szczegółową dotyczącą nauczania języka niemieckiego i historii oraz pedagogikę szkoły, pedagogikę rodziny i pedagogikę porównawczą. W okresie powojennym zajął się także zagadnieniami wchodzącymi w zakres pedagogiki resocjalizacyjnej⁷⁶. Jak wynika z analizy publikacji, których szczegółowo nie można omówić w jednym artykule, zainteresowania M. Ziemnowicza były wielostronne. W ocenie dorobku pedagogicznego warto odwołać się kolejny raz do opinii B. Nawroczyńskiego. Bo zaznaczyć też trzeba, że B. Nawroczyński także podkreślał wielostronność zainteresowania, pisząc recenzje w związku z wnioskiem na stanowisko profesora zwyczajnego. Omawiając wartość poznawczą jego prac, odniósł się także do warsztatu pisarskiego stwierdzając: „Wszystkie prace prof. Ziemnowicza odznaczają się wytrawną znajomością poruszanych tematów, przejrzystością układu i jasnością. Jego analizy teo-

⁷⁴ *Podarunki w szkole*, „Przyjaciel Szkoły”, 1923 nr 7 i 8; *Egzaminy wstępne do gimnazjum. Przyczynek do problemu organizacji szkolnictwa*, „Ruch Pedagogiczny”, 1926 nr 6.

⁷⁵ M. Ziemnowicz, *Problemy współczesnego wychowania...*, s. 229.

⁷⁶ *Mowa o pracy pt. Przestępczość młodocianych w świetle pedagogiki*, Warszawa 1957.

rii pedagogicznych są wnikliwie i przekonujące⁷⁷. Do ogólnej oceny pisarstwa naukowego z zakresu pedagogiki warto dodać, że znał doskonale ówczesny dorobek pedagogiczny europejski i ten wytworzony w USA. Stało się tak dzięki stypendiom i studiom zagranicznym.

Uwagi końcowe

Droga Mieczysława Ziemnowicza do katedry pedagogiki, można powiedzieć, była typowa i nietypowa biorąc pod uwagę jego studia uniwersyteckie i ówczesne realia w zakresie kształtowania się środowiska naukowego pedagogów. M. Ziemnowicz należał jeszcze do tego grona pedagogów, dla których to nie studia podstawowe zadecydowały o zajęciu się pedagogiką naukową, ale dodatkowe wyjazdy zagraniczne w celu studiowania problemów nauczania i wychowania. I w tym zakresie można stwierdzić, że była to typowa droga do pedagogiki akademickiej, bowiem analizując biografie pedagogów do 1939 roku, tych którzy uzyskali samodzielność naukową, wyjazdy studyjne zagraniczne stanowiły ważny element ich przygotowania do uprawiania w sposób profesjonalny nauk o wychowania. Jednocześnie wyjazdy stypendialne sprawiały, że ich uczestnicy przynosili na grunt Polski dorobek teoretyczny i praktyczny innych krajów, a nawet kontynentów. Tak było w przypadku M. Ziemnowicza, czego dowodem są publikacje stanowiące podstawę stopnia doktora habilitowanego. Analizując biografię zawodową M. Ziemnowicza, łatwo zauważyć niezwykle zaangażowanie w działalność pedagogiczną w licznych placówkach edukacyjnych okresu międzywojennego i pełnienie różnych funkcji w szkolnictwie średnim. Doświadczenia praktyczne znalazły wyraz w jego rozważaniach teoretycznych dotyczących szkoły. Bezspornie można powiedzieć, że miał znaczący wpływ na przebieg edukacji jako nauczyciel, dyrektor szkół, wizytator, członek komisji egzaminacyjnych dla nauczycieli. Miał także swój udział w kształceniu pedagogicznym i rozwoju teorii pedagogicznej. Wzbogacił swoimi publikacjami dorobek

⁷⁷ Archiwum PAN Warszawa, sygn. III-213, Spuścizna B. Nawroczyńskiego, j. 24–25 (recenzje dorobku M. Ziemnowicza w związku z wnioskiem o stanowisko profesora zwyczajnego).

polskiej pedagogiki kilku subdyscyplin pedagogicznych i przyczynił się do procesu instytucjonalizacji polskiej pedagogiki. Dlatego twórczość pedagogiczna M. Ziemnowicza warta jest osobnego monograficznego opracowania i sięgnięcia do jego prac, które znajdują się w spuściźnie, bo jak dotąd nie są one znane czytelnikom.

I na koniec jeszcze jedna uwaga. Na podstawie analizy biografii naukowej i zawodowej M. Ziemnowicza dostrzec można wiele podobieństw z biografią K. Sośnickiego, twórcy toruńskiej pedagogiki i współtwórcy gdańskiej pedagogiki. Obydwaj oddani byli działalności pedagogicznej w szkolnictwie średnim, obydwaj uzyskali stopień doktora habilitowanego na UJK, ich wnioski habilitacyjne oceniał B. Nawroczyński, będąc głównym referentem spraw, wreszcie i K. Sośnicki, i M. Ziemnowicz byli kandydatami do katedry pedagogiki na UJK oraz wykładali przedmioty pedagogiczne na tej uczelni. Podobieństwo można zauważyć w ich biografii naukowej w okresie powojennym, obydwaj objęli kierownictwo katedr pedagogiki: M. Ziemnowicz na UMCS w Lublinie, K. Sośnicki w Uniwersytecie Toruńskim podejmując działalność na rzecz instytucjonalizacji tej dyscypliny. Ponadto w okresie powojennym poddani byli tym samym politycznym uwarunkowaniom funkcjonowania nauki, w tym pedagogiki.

Bibliografia:

Źródła archiwalne

- Archiwum Akt Nowych. MWRiOP. Akta personalne L. Chmaja (akta zawierają całość dokumentacji powołania katedry pedagogiki we Lwowie), sygn. 175.
- Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Teczka akt habilitacyjnych Mieczysława Ziemnowicza, sygn. WFII 121.
- Archiwum Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. Akta osobowe Mieczysława Ziemnowicza, sygn. K. 2362.
- Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie. Spuścizna B. Nawroczyńskiego, j. 24–25 (recenzje dorobku M. Ziemnowicza w związku z habilitacją, wnioskiem o stanowisko profesora nadzwyczajnego i zwyczajnego), sygn. III-213.

Źródła drukowane

- „Instytut Pedagogiczny w Katowicach w latach 1930–1932”. *Chowanna R.* 4 (1932): 189–236 i odb.
- „Sprawozdanie Dyrekcji Gimnazjum im. J. Słowackiego w Przemyślu”. *Przemyśl 1934–1936, Przemyśl 1934–1936.*
- „Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Skład Uniwersytetu 1935/36–1938/39”. *Lwów 1935–1939.*
- „Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów w roku akademickim 1936/197–1938/39”. *Lwów 1936/7–1938/39*: 47 i 63.
- „Studium Pracy Społecznej we Lwowie. Prospekt na rok szkolny 1938/39”. *Lwów 1938/39.*

Egodokumenty

- Twardowski, Kazimierz. *Dzienniki*, t. 2 1928–1936, do druku przygotował i przypisami opatrzył Ryszard Jadczyk, Warszawa–Toruń: 1997.
- Kunowski Stefan *Wspomnienie o Profesorze Mieczysławie Ziemnowiczu (1882–1971)* <http://phavi.umcs.pl/at/attachments/2016/1026/222954-odeszli-od-nas-sylwetki-paz-2016-.pdf> (dostęp: 02.02.2021).

Ważniejsze prace Mieczysława Ziemnowicza

- „Podarunki w szkole”. *Przyjaciel Szkoły* 7, 8 (1923).
- „Rada Pedagogiczna, dyrektor, wizytator i ich wzajemny stosunek”. *Ruch Pedagogiczny* 5–8 (1926).
- „Egzaminy wstępne do gimnazjum. Przyczynek do problemu organizacji szkolnictwa”. *Ruch Pedagogiczny* 6 (1926) .
- Autorytet a wolność w wychowaniu*. Kraków: 1928.
- „Szkolnictwo niemieckie po wojnie światowej”. *Rocznik Pedagogiczny* t. 3 (1928): 83–154 i 230.
- Problemy wychowania współczesnego*. Warszawa–Kraków: 1927, wyd. 2: 1929, wyd. 3: 1930 i wyd. 4: 1931.
- „Szkolnictwo średnie”. W: *Wielka Ilustrowana Encyklopedia Powszechna*, 101–115, t. 13, Kraków: 1931.
- Wychowanie narodowe czy państwowe i jego istota*. Kraków: 1931.
- Rodzina a wychowanie państwowe*. Lwów–Warszawa: 1932, wyd. 2: 1933.

„Motywacja postępowania i jego ocena w życiu szkolnym”. *Chowanna* (1932) i odb. Cieszyn (1933).

Nauczanie i wychowywanie w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej. Lwów: 1934.

Szkolnictwo w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej. Lwów: 1934.

Szkoła średnia. Warszawa: 1938 i odb. *Encyklopedia Wychowania* t. 3, XIX i XX.

„Współpraca domu ze szkołą”. *Chowanna* 5,6 (1935): 209–216 i 255–261.

Wychowanie państwowe w szkole zawodowej, w Zagadnienia wychowawcze w szkole zawodowej. Lwów: 1934 i odb. Lwów: 1934.

„Wychowawcze oddziaływanie szkoły amerykańskiej”. *Chowanna* 3 (1931) i odb. Kraków: 1931

„Wychowanie państwowe w szkole”. *Przegląd Pedagogiczny* 15–16 (1931).

„Uczniowie”, w: *Sprawozdanie Dyrekcji Gimnazjum im. J. Słowackiego w Przemyślu*. Przemyśl: 1935/1936, Przemyśl: 1936: 12–16.

Pedagogika szczegółowa (skrypt). Lublin: 1946.

„Rola nauczyciela w procesie wychowania”. *Chowanna* 3–6 (1946).

„Stefan Baley na tle epoki”. *Przegląd Humanistyczny* 1954: 141–167.

„Kara i karanie”. *Dom Dziecka* 4 (1957): 216–227.

Przestępczość młodocianych w świetle pedagogiki. Warszawa: 1957.

„Poznanie motywów działania warunkiem oddziaływania wychowawczego”. *Ruch Pedagogiczny* 1 (1959).

Opracowania

Bartnicka, Kalina. „Wychowanie państwowe: do dyskusji nad problemami ideologii wychowawczej sanacji”. *Rozprawy z Dziejów Oświaty* 1972: 61–132.

Baran, Zbigniew. „Ziemnowicz Mieczysław Zenobiusz”, w: *Zeszyty Pedagogiczno-Metodyczne. Słownik pedagogów polskich i polskiej myśli pedagogicznej XIX i XX wieku*, t. 35, pod red. M. J. Żmichrowskiej i M. Pluskoty, Wałbrzych: 2015.

Bednarz-Grzybek, Renata, Hajkowska, Monika, Ostrowski, T. *Historia Wydziału Pedagogiki i Psychologii UMCS*, w: *Wydział Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w 40-lecie*, 11–21, red. K. Markiewicz, J. Kirenko. Lublin: 2013

Czernichowski, E. „Organizacja i znaczenie Instytutu Pedagogicznego w Katowicach”. *Chowanna* 2 (1930): 1–22.

- Łapot, Mirosław. „Studium Pracy Społeczno-Oświatowej we Lwowie (1935–1939)”. *Pedagogika Społeczna* 2(68) 2018.
- Mysłakowski, Zygmunt. *Instytut Pedagogiczny w Katowicach*, Katowice: 1928.
- Poznański, Karol. „Geneza i pierwsze lata Wydziału Pedagogiki i Psychologii w Lublinie. Kalendarium przeobrażeń strukturalnych i organizacyjnych w latach 1971–1984”. *Lubelski Rocznik Pedagogiczny* XVI (1994): 9–40.
- Pudłocki, Tomasz. „Mieczysław Ziemnowicz i początki Fundacji Kościuszkowskiej”. *Nasz Przemysł* 3(90) 2012: 5–6.
- Pudłocki, Tomasz. „Profesor dr hab. Mieczysław Ziemnowicz”. *Nasz Przemysł* 1 (2007).
- Pudłocki, Tomasz. *Blaski szarości... Życie codzienne w I Państwowym Gimnazjum im. Juliusza Słowackiego w Przemyślu w latach 1918–1939*, Przemyśl: Regionalny Ośrodek Kultury, Edukacji i Nauki w Przemyślu, 2004.
- Sobczak, Jędrzej. *Nowe wychowanie w polskiej pedagogice okresu Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939)*, Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane WSP w Bydgoszczy, 1998.
- Starnawski, Jerzy. *Sylwetki lubelskich humanistów XIX i pierwszej połowy XX wieku*, Lublin: Norbertinum, 2004: 257–261.
- Szmyd, Kazimierz. „Zarys poglądów edukacyjnych Mieczysława Ziemnowicza”. *Przegląd Historyczno-Oświatowy* 3–4 (2000): 127–131.
- Szmyd, Kazimierz. *Twórcy nauk o wychowaniu w środowisku akademickim Lwowa (1860–1939)*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2003.
- Szulakiewicz, Władysława. „Powołanie katedry pedagogiki w Uniwersytecie Stefana Batorego i Uniwersytecie Jana Kazimierza”. *Kultura i Edukacja* 3–4 (2003): 132–143.
- Szulakiewicz, Władysława. „Państwo a wychowanie: perspektywy interpretacji problemu w świetle wybranej literatury”, w: *Państwo a edukacja*, red. Jerzy Kochanowicz i Tomasz Tokarz, 13–23. Wrocław: Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, 2008.
- Wierzchowska-Konera, B. „Profesor Mieczysław Ziemnowicz (1882–1971)”. *Lubelski Rocznik Pedagogiczny* 16 (1995): 262–267.
- Wnuk, Marian, Ks. *Włodzimierz Sedlak – biografia naukowa*. <http://sapiientia.kul.pl/projects/wlodzimierz-sedlak/> (dostęp: 2.06.2021).
- Bednarz-Grzybek Renata, Hajkowska, Monika, Ostrowski, T. „Historia Wydziału Pedagogiki i Psychologii UMCS, w: *Wydział Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w 40-lecie*, red. K. Markiewicz, J. Kirenko, 11–21. Lublin, 2013.